

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XV-ik évf.

Julius, Augustus. 1880.

4-ik füzet.

BOGÁTHI FAZAKAS MIKLÓS, XVI. SZÁZADI MAGYAR THEOLOGUS ÉS KÖLTŐ.

III.

Visszatérek az előbbi Codexre, melyet én a maig is ismeretesek közt a legjobbnak itélek, s hogy Bogáthi zsoltárfordításának magyar költészeti értékét megállapíthassuk, szükségesnek látom abból néhány kivonatot adni . . . A XIX-ik Zsoltárban Isten nagyságáról így énekel:

Nincs oly nemzet, az ki ennek szavát, nem érti és nem hallja;
Mert az éjet, napot, holdat minden tudja, az eget is jól látja —
Csillagok nagy fényét, napnak támadását, mikor látja, csudálja.

Reggel nézi az szép sebes napot, kinek az ég sátora,
Sátorából hogy jó, minden örül rajta, mert az élet gyortyája —
Mint egy menyegzős szép völegényt kívánja, napot minden ugy várja.

Ő utában mikor az nap indul, sebes és vig jártában,
Mint egy vitéz óriás, ki futni kiindul csudálatos dolgában:
Napot, éjet választ, erőt ad, gyortyát tart, vastagít tagjainkban.

Ugy kél reggel az égh egyik szélin, hogy az másakra megyen,
Ugy melegít mindent, hogy terem és nevel, szaporít mind az földön,
Ugy hevit, hogy semmi magát el nem rejtheti hőségétől földszinen.

Látja minden a teremtés rendit, és szépségét csudálja,
De Isten törvényét csak Izrael tudja, mert azt csak ő hallotta.
E törvény bizonyít inkább mindent Istenről, embert csak ez oktatja. . .

A XXI-ben a királyt ellenségén vett győzelmeért így magasztalja:

Repes lelke királyunknak, hogy kedvében az nagy Urnak,
Ki hatalmát pogányoknak, most verte népét Ammonnak.

Szánt tanácsát Uram tötted, az mit kért volt, megengedted,
Vele-voltad jelentetted, hogy nagy ügyben segéltetted.

Gyógyulást kért megengedted, beteg ágyból felemelted,
Sőt halálát messze tötted, örök életét megígérted.

Jeles méltóságra vivéd, hirét nevét hogy terjesztéd,
Vitéz-voltát hirdettetéd, kivel pogányt megrettentéd.

Reád Uram ezek törtek, Krisztusodra poklul jöttek,
Az mit szántak, nem tehettek, mert te támadtál ellenük.

Őket, Uram! célul vetted, népeddel lövöldöztetted,
Nyilat mind rájok vezetted, elfogyatod, addig veszted. . . .

Az LVIII-ikban érdekes a király gonosz tanácsosainak
szemrehányása :

Panaszom reátok, Urak, kik nem szoltok.
Mire hogy igazat tő nem szolgáltatottok?
Tanácsot királynak mire nem jót adtok?

— — — — —
Leváltak nyelvekkel, kibe kígyóméreg,
Nem lehet felőlem oly jó szó, ki érne,
Mert az nagy gyűlölség szívöket eltölté.

— — — — —
Az fővényen a viz mely hamar elszárad,
Ha nyil félbe törik, mely héába fárad,
Ugy járjanak ezek. Istenem! azt adjad.

— — — — —
Napvilágot sem lát az idéetlen gyermek,
Az tavaszi csigák cserepekben vesznek —
Az király tanácsi, adjad! úgy vesszenek.

— — — — —
Sok latrok vérébe hadd lábokat mártsák,
Hasznos a jámborség, hadd Uram! hadd mondják,
Vagyon Isten, vagyon, hadd Uram! kiáltsák

A CII-ik zsoltárban saját sorsát látszik énekelni :

Nyomorult fejemtől fogadd kérésemet,
Uram! megtekintsed keserűségemet,
Ne rejtsd, ne fődezd el előttem színedet,
Mindenek im rontnak, hajtsd ide füledet.

— — — — —
Mert mint párah és füst életem úgy mulik,
Idóm, ifjuságom búba, gondba romlik,
Mint tűzhely én testem elaszsz, küssebbedik,
Én tagom, mint forgács lángon, úgy enyészik.

— — — — —
De sőt mint egy vad publikán én úgy járok,
Mint puszta házakon bagoly én vigyázok,
Én éjjel és nappal csak nagy but kiáltok,
Keserűségemben egyesen ballagok.

— — — — —
Nincs nyugalmam, mint egy özvegy gerliczének,
Nincs vigasztalásom, mint egyes verébnek,
Mert én ellenségim mindennap nevetnek,
Káromló beszédet én fejemhez vetnek.

Rajtam haragodért ily nehezen élek,
 Kemény verésedért ez földön kesergök,
 Egyszer felemelél, kit el nem felejtök,
 Földhöz verél feljül, kit megemlegetök.

Az árnyék sötétbe estve meg sem tetszik,
 A levágott zöld fa hőben megváltozik,
 Az én tudóm, Uram! szinte úgy hanyatlík,
 Elenyészem majdan, életem végezík.

Segíts és ne halaszd velem jótétedet,
 Életem közepén ne vedd el lelkemet,
 Ne rövidítsd meg is futó életemet,
 Ugyan sem kívánom te hosszú üdödöt.

Időd és esztendőd te néked fogyatlan,
 Sem előd, sem véged nincs, úgy élsz aggatlan,
 Menyénél földnél elébb voltál s léssz azután,
 Mert mind te teremtéd azokat ez formán . . .

A CXXVI-ik énekben Dávid a zsidóknak hazájába térésén örvendez; mintha a fordító önsorsát is énekelné, midőn bujdosásából visszatért.

Édes hazánk földé felé hogy az Ur fordíta,
 Sionból elvitt rabjait hogy elbocsáttata,
 Örömlükben mi nem hívók, a mit szemünk láta.

Édest nevet szívünk, szemünk, ki elébb csak sira.
 Nagy örömmel kiki vígan feleinek mondja,
 Vig énekkel hangos nyelvvel az szent Urat áldja.

Az maghintők ha rossz földbe jó magukot (igy!) vetik,
 Nagy bánattal sirva hintik, mert lételét kétlik;
 De ha neki üdő szolgál, nagy örömmel gyűjtik.

Szép magunkat sirva hintők, hogy rabságra menénk.
 Az drága mag im jól termett, pogány közt hogy élénk,
 Im örömmel nagyobb részül szép hazánkba térénk . . .

A CXXXVII-ik zsoltárban ily hasonló vonatkozás van az ő sorsára a zsidó nép bujdosásából megtérésében:

Hogy édes hazánkból fogságra jutánk,
 Babylon földére messze távozánk,
 Útba vizek mellett együtt megnyugvánk,
 Édes hazánkon könnyezénk, zokogánk.

Istenünk házát, szép Siont említők,
 Romlott hazánk, pusztá földét kesergők,

Kire soha nem nézünk, azt ítélők,
Minden vigaságunkat ott letevők.

Édes muzsikánkat, mi citeránkat,
Vizi fűzekre akasztók lantunkat,
Halálos bánatra adók magunkat,
De az pogány nem eléglé mi bunkat.

Rontá, töré szép hazánkat, pusztitá,
A beteget sirni, nyögni sem hagyá,
A rabokat vig nótákra onszolá,
Hogy nyavalyán örüljenek, kéváná.

Uratok, Istenetek szent házában,
Az mely éneket mondatok az Sionban,
Mondjatok most is olyat az jóvában,
Talán ha szép, megtanoljuk hazánkban.

Sionbeli éneket de hogy mondjunk,
Pogány földön szent nótát de hogy vonjunk,
Isteni dicsérettel csufolkodjunk —
Nem ez földre való az mit ott mondtunk.

Azóta, hogy szép hazánkból eljöttünk,
Belőled, szép Jerusaleml kiköltünk,
Minden világi jót mi elfelettünk,
Nem tud lantot pengetni már mi kezünk.

Lantra nem mozdul, megragadt mi nyelvünk,
Valamig Jerusaleml nélkül élünk,
Mig hazánkról éneket nem kezdhettünk,
Addig énekre nincs kezünk és nyelvünk

Zárja be e kivonatokat a CXLVII. zsoltár, hol egyházi
költők Istent magasztalva oly felséges hangokban ömledez :

Énekekkel az Urat, szentek dicsérjétek,
Mert a mi Istenünket illeti szent ének;
Mert méltó s dicséretes hálát adni ennek:
Bölcs és kellő dicsíret legyen ez felségnek.

Nagy Ur az, ki az eget felhővel bevonja,
Kiből kellő esőjét az földre bocsátja
Hogy hegyen, földön, mezőn fű nőjön és széna,
Az barmoknak kenyerét ő így szolgálta.

Kellnek az Urnak azok, kik őtet becsülik,
Együgyű jámborságban Isteneket félik,
Kik csak ő tőle várnak, ígérését hiszik,
Hogy mindez világ ellen földeket megnézik.

Ládd e mikor akarja az eget megbontja,
 Az havat mint egy gyapjat egy beszéddel bányja,
 Mint hamut a zuzmarázt mindenre hullatja,
 Valamit hagy mind ég s föld ő szavát fogadja.

Égből az jeges esőt egy szóval hullatja,
 Darabonként az földre mikor akar adja,
 Az vizeket megkötí, hogy összefagyalja,
 Tűrhetetlen hideggé, hogy jégbe állatja.

Legottan meg tavaszszal, mihelyt parancsolja,
 Hatalmas beszédével jeget megolvasztja,
 Meleg szél:el az földet és vizet megfujja
 Az jéggel megállott viz ottan utát tartja. . . .

E zsoltárfordítások és énekekbe foglalt ótestamentomi helyek nemzeti nyelvünkre — úgy látszik — zsidó eredetiből áttétele Bogáthi F. Miklósnak a maga korában kitünő költőváltát teljesen igazolják, igazolva egyszersmind azt is, hogy ő azon kor önálló gondolkozású theologiai íróinak egyike volt. . . . Az erdélyi szombatosok vallásos énekeit magukban foglaló Codexek összehasonlításánál fontolóra kell vennünk, hogy ők nem levén az alkotmány által védett hitfelekezet, nem volt nyilvános egyházi szervezetök, fejük, hiteles symbolikus könyvek kiadására joguk; a bibliát számukra Péchy Simon fogságában elkezdette fordítani, de halála miatt félben maradt, csak a T a l m u d b ó l vannak fenn általa fordított némi részek; úgy látszik, a Péchy igen tudós, önálló énekes-könyve helyett, az Unitáriusokéit vették át dallamaikkal együtt — a hittani jellegüket átalakították saját dogmáik szerint, minek alapja a s z o m b a t - ü n n e p l é s volt. A Dávid F. és Heltai által királyi helyben hagyással kiadott unitárius énekes-könyvet nem fogadhatták el, mert ez vagy szombatos álláspontjuk elhagyását, vagy az unitárius egyház joga megsértését foglalta volna magában. Természetes volt, hogy a kéziratban levő Bogáthi-féle zsoltárokat vették be, azokat módosították, hozzá határozott szombatos jellegű énekeket toldottak Szent-Erzsébethen és Kis-Solymoson, hol — úgy látszik — egész énekes-könyv másoló irodája volt Péchy Simonnak és a Mátéfy-háznak, mely a szombatos egyházakat titkon énekes-könyvvel látta el, mindkét falu nagyobb része Péchy Simoné levén. Volt ez énekes-könyvekben — a mint fennebb láttuk — Péchy Simonnak is két szombatos-éneke; volt sok más önálló szombatos zsoltár és hym-

nusz, melyekben üldöztetéseiket panaszozzák; mély vallásosság nyilatkozott azokban, s keserveik megindítóan vannak sok helyütt kifejezve, elannyira, hogy ének-szerzésök a bú elegiájának, a fájdalom költészetének mondható. S vajjon ezen állapotjukhoz illőbbet Bogáthi zsoltárainál találhattak volna? Dávid sorsa és sok üldöztetése az erdélyi szombatosok sorsának és lelki hangulatának, sőt a Dávid Ferenczet követő radicalis unitáriusokénak is egészen megfelelt. Ez volt egyik oka, hogy e gyönyörű szövegű zsoltárok közül csak egy-kettő vétetett fel az unitáriusok későbbi énekes-könyvébe; de egyszersmind annak is, hogy azok némely példányában ma nem csak az unitárius énekek dogmatikus részét és kifejezéseit, de a versek alakját és mértékét is megváltoztatva, itt-ott elszombatosítva találjuk. A változtatások mérvét csak az eredeti mutatná meg hitelesen, a mi, fájdalom! még valahol lappang.

Az Akadémia Szombatos-Énekeskönyvénel is e megkülönböztetést kell tennünk. Az első és főrész — mint érintve volt — a Bogáthi zsoltárait teszik. Lugossy József ebből idézte értekezése CIV. lapján a XXIV. és LXXXVIII-ik zsoltárt, a CXVI-ik lapon a XLV-iket, a CXVII-iken a CXXVI-dikat és a CXXVII-ik lapon a LXVI-ik zsoltárt. Ezek egyike sem Péchy Simonéi, hanem Bogáthi Fazakas Miklósé, tehát nem szombatosi, hanem unitárius énekek. Továbbá ugyan ott a II-ik vagy a valóságos Szombatos-Énekeket tartalmazó részből a C. és CI. lapon idézett Lugossy két töredéket, a CIV. lapon egy szombatosi éneket a CV. lapon Ujhold ünnepén czimüt, a CXVII—CXVIII. lapon: A hiveknek a vég szombatoní diadala czimüt, a CXXX. és CXXXI. lapon levő két töredéket, a CXXXIII. lapon levő négy rövid, valamint a CXXXIV. és CXXXV. lapon olvasható nagyobb s a CXXXVI. lapon levő két legutolsó rövid kivonatot. A CXXXI. lapon Lugossy által idézett két dogmatikus vers-szak azon énekből való, mely a szombatosok énekei közé a másolók vagy másoltatók által iratott vagy azok által, a kik idővel ezen könyvet lassanként gyarapították. Az egyik hely ez:

„Megtanultuk azt mi, hogy csak egyedül vagy (t. i. az Atya),
Társ nélkül mindennek hogy te bírāja vagy;
Utánad nagyobbá szerelmes fiadat,
Ember Jézus Krisztust tötted és hagytad — azt,
Hivek ő fejkül tartanak mint királyt.

A másik :

Ezért mi tenéked nagy hálákat adunk,
 Mennyen és a földön dicséretet mondunk,
 A Jézus Krisztussal örökké imádunk,
 És örök életet csak tetőled várunk.

Ezek a Szombatos-Énekek közt vannak ugyan, tőlük elfogadtattak (látható ez az Unitárius főtanodai példányban is a 325. lapon levő egy pénteki énekben), de tiszta unitárius, nem szombatos tanok, nem szombatos énekek, sőt mindkét hely az unitáriusoknak Dávid F. elítéltetése utáni hittani álláspontját mutatja, melyet 1584—88 között Baranyából Erdélybe visszatérése után Bogáthi is elfogadott, s a mint az I. cikkben említve volt, ily értelemben Szent-Demeteren nem csak prédikált, de több apró munkát is irt és hagyott hátra. Hihető, hogy ezek benyomása alatt írhatta ezt a szombatos pap, vagy, a mint már ez is érintve volt, azért, hogy ez unitárius tanoknál fogva a törvény oltalmát megkívánhassák részökre is.

Meg kell tehát igazitnom az általam igen tisztelt aggtudós Lugossy Józsefet azon tekintetben, hogy az Akadémia birtokában levő Szombatos-Énekek czimü Jancsó-Codex az én nézetem szerint csak annyiban felel meg ezen nevének, a mennyiben annak második, kisebb részét valóban ily énekek teszik; de elsőbb nagyobb része ($\frac{2}{3}$ -da) Bogáthi F. Miklós XVI. századi zoltárfordító és hirneves unitárius theologiai író műve, következőleg ezen zoltárookra és fordítójára tett különösen méltányló és igaz észrevételek is őt s nem Péchy Simont illethetik, a kiének teljes bizonyossággal csak azon két ének mondható, melyben neve ki van téve, annyival inkább, mert az unitárius főtanoda legcorrectebb (1604-ki) példányában sajátkezü írása s nyilatkozata igazolja azt. Lehet, hogy ő módosított Bogáthi énekein, lehet, hogy az utolsó, t. i. tisztán szombatos-részben több éneke van; de ez az eddig ismeretes Codexekből és más adatokból nem igazolható; minthogy neve mint szerzőé sehol semmi czimlapon nem jő elé, ő szerzőnek, Bogáthi F. Miklós azért, hogy, énekeit szombatosok is használták, szombatosnak, Zoltárkönyve Szombatos-Énekeskönyvnek teljességgel nem mondható. Ki a szerzője ama valódi szombatos-énekeknek? ezutáni nyomozások dönthetik el.

Meg kell továbbá igazitnom a nagy tudományi tekinté-

lyü Toldy Ferencz Magyar Irodalomtörénet című műve azon helyét is, a hol Bogáthi F. Miklóst (akár az öregebb, akár az ifjabb volt) szombatossá lettnek írja. Én azt hiszem, hogy az általam felhozottak a felfogás és ítélet téves-voltát igazolják, rámutatva egyszersmind a forrásra is, melyből a Bogáthi vélt szombatossága felöli nézet az irodalomba juthatott. A szombatosok elfogadták zsolttárait tiltott isteni tiszteleteikben használás végett, s hogy megtámadni őket ne lehessen, más unitárius dogmatikus énekeket is átvettek, ez oknál fogva s így tapodhatott hozzá a szombatos-név.

Azon hozzászólások, a miket igen tisztelt Lugossy ur a Jancsó-Codex keletkezési idejére nézve akkor tett, mikor csak az az egy példány volt ismeretes, az azóta napfényre jöttek s főleg az erdélyi muzeumi példány ismeretessé léte óta alapjait elvesztették, be levén bizonyítva Bogáthi F. Miklós zsolttárányvének az 1584. Thordán bevégzett Énekek-Énekek című költeményével egy időben, tehát ez évben keletkezése. Az a tény, hogy Bogáthi ez utóbbi művében maga hivatkozik XLV-ik zsolttárányékre, minden kételyt eloszlat.

Hátra van a személy-kérdésben való vélemény mondás. Vajjon t, i. mindazon prédikatori és theologiai, valamint egyházi és világi költészeti művek 1575—1502. közt az unitárius pap Bogáthi Miklóséi-e, a ki Dávid F. elvrokona, üldöztetésében egy ideig társa volt, vagy a Zsolttárány és Jób-könyvére s más bibliai könyvekre készített költői művek egy ifjabb Bogáthi Miklóséi, a kolozsvári főtanodai 1604-ki példány szerint a p a p B o g á t h i f i á é? Min alapul a Codex czimlapján ez állítás? nem tudom, bizonyítékot rá nem láttam. A művek kelte, helye, ideje, az ajánló-levelek, még a verselés is legnagyobbára ugyanazon egy egyént látszanak mutatni. . . Fogjuk össze az ide vonatkozókat. . . . Legelső nyomtatott művét (S z é p H i s t o r i a) Bogáthi 1575. írta, hol? nem mondta meg. Latin ajánló-levele fordítva ez: A vers tárgya és ajánlása = *Argumentum et Dedicatio Carminis in Capitibus Versuum*; áll 5 vers-párból; 11 évvel később, 1586-ban Jób-könyvére versben irt s kéziratban maradt *Magyar ázatát* (Paraphrasis) vagy szabadon átdolgozott fordítását Sós-Thordán írta, ajánló-levele ime ez: A versek tárgya, az ajánlat és vers-fők = *Argumentum, Dedicatio et Capita Versuum*. E nagy eszmerokonság s elsajátítási me-

részség nem méltán sejtet-e egy író? Az első ajánlva volt Márton nevű főurnak*), írta menyegzőjére, de hogy ki azon ur, nem mondotta meg, s ha nem Berzeviczey Márton, Báthori István lengyel király kancellárja — a mit hogy miért gyanitok, mindjárt elmondom — akkor ez irodalom pártoló főur s Bogáthi Mecenása ismeretlen. Egyik versében ily hely jő elé: Ne nézd az ajándék minőségét, nézd a szándék tisztaságát: te méltó vagy az adományra =

Consule non munus, sed mentem aequi bonique,

Nam scio te meritum, Dona priora Virum.

Az író itt magát Bogáthi F. Miklósnak mondja.

A bizonyításul idézett második mű Kornis Farkashoz írt ajánló-levele 9 vers-párból áll; írója valódi bölcsészti szemlélődések közt panaszolja benne sorsát és súlyos bánatát, mindenkitől szeretett fia elvesztése fölött, kérdi: Isten igazságától származik-e, hogy a kegyesek ily súlyosan látogattatnak? s vigaszul Jób példáját hozza fel. Végső verse az előbbivel csaknem egy eszmét fejez ki: Vedd kedvesen e — héberektől is nehezen megérthető — verseket, tartsd hozzád méltóknak s szándékomat magyarázd jóra =

Accipe difficili vel hebraeis Carmina sensu,

Dignaque te reputa, consulitopue boni . . .

A költemény kelte helyéről azt mondja, hogy Thordán tervezte a pestiskor keserves állapota közt, de Székelyföldön végezte be; magát sehol nem nevezte meg, de az 1608. évi másoló kipótolta ezt: Authore . . . Nicolao Peljdis Bogáthio, mi a Figulussal egy.***) E mű nincs kinyomatva. Az Énekek-Éneket s nézetem szerint a Zsoltárfkönyvet is Sós-Thordán — mint maga mondja — fél kedvvel írta, nevét itt se mondva meg. De már második nyomtatott művét: Mátyás király és az utána következő királyok krónikáját szintén koplalva Thordán végezte 1586-n. A hét pár-versből álló ajánlólevél érdekes életirati adalékhoz juttat. A Bogáthi Fazakas Miklós neve, mint szerzőé, itt is határozottan ki van fejezve, a midőn írja, hogy Mátyást már mások megénekelték, ő — Bo-

*) Et tibi, regali, Martine, vir optime, Sede
Edite

**) πηλός görögül sár, agyag, tehát = agyaggal dolgozó = Figulus = Fazakas, nomen patronymicum. Helyesebben így lett volna mondva: Nicolao Pelide Bogathio.

gáthi Miklós — később idők történeteit beszéli el. Ó-Thordán írta művét — ugymond — midőn az ottani ifjuságot tanította. Irt volt még ilyesmit akkor is, midőn már Báthori István lengyel király volt, kit hogy az Isten jobbájával védelmezzen, kéri. Vajha az hazáját, a tudományokat és a szent vallást is oltalmazná! *) E vonatkozás gyanítatja velem, hogy a legelső műve ajánló-levelében említett Márton a lengyel király Canczellára lehetett. Hogy Bogáthi a thordai unitárius tanodában ez időben tanított, innen világos, s úgy látszik, hogy csak iskolatanító, akkori néven: m e s t e r = Rector volt, a kit valóban szegényesen fizettek; fizetését évenkénti alamizsnából kapta az ottani eklézsia unitárius híveitől. Ez állomás nem volt állandó, de évről évre fogadtak tanítót meghatározott fizetésre. A város is el volt pusztulva. Textoris (Cromer) Péter ottani Rector így jegyezte fel mesterré fogadtatását: Elvégezvén az én kiszabott esztendőmet a romlott és szinte teljesen elpusztult Thordán 1608. jul. 26-án, az odavaló polgárok által (adja Isten, hogy legyen az rám nézve szerencsés és boldogító!) 1608. aug. 3. fél esztendőre ismét megválasztattam, adnak nekem fizetésül 25 forintot, két köből buzát; bíró Pálfí János volt. **) A thordai Rector a városi jegyzői hiva-

*) A vers-szakok kezdő betűiből a következő hét vers pár áll elő:

Matthiam cecinere alii, kane Musa sekventes,

Matthiae Hungarikos post fera fata dycas,

Illa sed Ambrosivs dedit, ista BOGATHIWS aevo

NIKOLEOS illis posteriore kanit.

Akcipe kvod potuit dare, d(v)m docet ipse jvventam

Thorda tuam, mvnvs, consulitokve boni,

Idem si aveas, sibi Thorda vetvsta datvrvm

Si sciat haec Thordae posse placere refert.

Talia jam Stephano moderante Polonika nestro

Skeptra dabam, cwi siut Numina dekstra precor.

Ille vtinam Patriamkve suam t(v) weatvr et artes

Cvm sankta foveat Religione bonas.

Avdiat haec vtinam, sic prospera kvelibet hujus

Acta D — — — — is Domino non prohibent — — —

Horányi is közli: Nova Memoria . . . Tom. I 303—306 ll. Ő a versekben levő hibákat a correctornak vagy e versek valamely megtoldójának tulajdonítja. Én e krónikás elbeszélés oly kiadását nem találtam föl, hol ez ajánló-levelél külön is meg lett volna. Ez ismertetésből az sem tűnik ki, kihez volt az írva. Ugyan ő említi Bogáthi Zsoltárait és Mennyei Jelenésekről irt művét is, a mik nyomtatatlan maradtak.

**) Fosztó Uzoni Unitárius kézirati Tört. I. köt. 344. l. a sz. kereszturi gymnas. példánya szerint.

talt is vitte s ezért külön fizetést kapott. Cromer erről is tartott fenn tudósítást. „Midőn én Thoroczko-Szentgyörgyről Thordára visszajöttem, Székely Gergely bíró ur, a jegyzői fizetésen kívül, adott nekem viselt rectori tisztemért 2 forintot, Makai Deák 3 frt. 1610-n sept. 8. Székely Gergely bíró ur a senatori háznál a jegyzői tisztért adott 1 forintot, sept. 19. Kovács Balázs a város malmából két köből búzát, egyiket a rectori, másikat a jegyzői hivatal viteleért, a mely hivatalra május 1-én fel is eskettek, mert azt akarták, hogy legyen állandó lakásom Thordán; május 10-n ismét tiz köből búzát adtak a két hivatal fizetésében . . .“ *) Kénosi Tözsér János, a halhatatlan emlékezetű unitárius egyházi történetíró emlékirata szerint **) a thordai unitárius algymnasium épült 1589-n a Sós-patakon feljül egy hegyecske-re. Legelső eddig ismeretes Rector itt Szentmártoni Bálint volt, a kit 1506-n sept. 27-én hívtak meg kolozsvári Scholamesternek ***); 1508. lett Csanádi Pál 1509 végéig; 1607—10-n Textoris Péter ****). Szentmártoni legalább az iskola felépítésétől (1589-től) kezdve lehetett thordai Rector, s minthogy Bogáthi Miklós — a mint előbb láttuk — 1576-n valóban Thordán az ifjuságot tanította s koplalásról haragudva panaszolt, 1584-n Sós-Thordán fél kedvvel írta az É n e k e k - É n e k e gyönyörű paraphrasisát, 1586-n fia elvesztése fölött ismét Thordán keseregve gondolta ki J ó b k ö n y v é r ő l i r t S z e n t k ö l t e m é n y é t, s Homoród-Szent-Pálon végezte be: úgy vélem, hogy az ő ez időben Thordán rectori tisztnben léte történelmi tényül elfogadható, a mire erős érvek a Textoristól idézett adatok, mik az ottani Rector csekély fizetés miatti nyomorúságos állapotát kétségenkivülivé teszik.

1570. Tötörben írt 3-ik nyomtatott művében is mint Bogáthi Pelides Miklós van megnevezve, a 4-iken csak mint Bogáthi, a költő, az 5-ikben (Aspasia) mint a Fazakas nemzetségből származott Bogáthi Miklós. Papi és theologiai művei szerint 1582-ki gerendi papságából

*) Fosztó Uzoni Unitárius kézirati Tört. I. köt. 344. l. a sz. kereszturi gymnas. példánya szerint.

**) Lásd azon gymnasium kéziratban levő adatokban gazdag Anyakönyvben = Matricula.

***) Fosztó Uzoni . . . I. köt. 388. l.

****) Kénosi Tözsér János Emlékiratában.

Baranyába távozása, onnan Fosztó Uzoni szerint *) 1585. vizs-
 zatátérte után ötödfélévig Szent-Demeteren, 1589-en tul kolozs-
 vári papsága idejében mindig N. P. B. és Bogáthi F. Mik-
 lós név alatt fordul elé, 1591—92. átnézett s a mint fennebb
 3. 4. 5. szám alatt érintve volt, javítva kiadott műveiben, va-
 lamint halálakor is folyvást Bogáthi F. Miklós néven
 neveztetett; sehol nincs vonatkozás idősb és ifj. Bogáthira vagy
 apa és fiu íróra. Honnan vétetett hát a „fiu“ szó? Azt hiszem,
 görög utánzás; mint Pelides Achillesnek is neve, atyjáról Pe-
 leusról, ugy valamely tudakos a Pelidis szóból Bogáthinak
 fiát alkothatta meg. A többi Bogáthi-Codexek egyikén sem
 fordul elé egynél több. . . Okot szolgáltatathatott rá az is, hogy ő
 ugyanazon időben irt két művében magát Thordán s a harma-
 dik előszavában Szent-Demeteren és a Székelyföldön Homoród-
 Szentpálon lakónak irta. Harmadik ok az erdélyi muzeumi Co-
 dexben levő költeményeknek a Bogáthi-féle más művektől nagy
 különbözőése, mely utósókban a conceptio ereje s a verselési
 technika nagyobb tökélye őt korábbi költészeti színvonalánál
 sokkal magasabban mutatják. Mintha más költői szellem álla-
 na előttünk, mely hol bús, hol ábrándos hangulatával s az irány
 természetes és egyszerű szépségeivel megragad és lelkünket sok
 helyt valódi gyönyörrel tölti el. Ezekből következtethették két
 Bogáthi létét, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a költőt nagy
 tárgy inkább inspirálja s a belső fejlődés a telő idővel mind
 nagyobb mérvű . . . Még csak halálát jegyzem meg. „Szeren-
 csétlen és végzetes vala ez esztendő egyházunkra nézve —
 mondja Fosztó Uzoni az 1592-ik évről. Hunyadi Demeteren ki-
 vül még több fénytől fosztotta meg egyházunkat. Meghalt
 előtte néhány hónappal Basilius István, Bogáthi F. Mik-
 lós és Pictoris Miklós — egyházunk nagy diszei. Mert alig
 lehetett valaki szorgalmasabb, a nyelvekben tudósabb, az igaz-
 ság nyomozásában gondosabb, mint Bogáthi Miklós, alig
 Basiliusnál munkásabb s az igazság terjesztésében igyekezőbb,
 Pictorisnál szilárdabb és tekintélyesb; és így kevés nap alatt
 Bogáthiban a tudományt, Basiliusban a szorgalmat, Pictoris-
 ban a tekintélyt, Hunyadi püspökben az éles elmét és tudományt
 veszítettük el; de mindezek helyébe Isten másokat állított.“ **)

Teljes és minden kételyt kizáró bizonyosságot csak a Zsoltár-
 könyv és a Balássihoz irt előszó és neki ajánlott könyv eredetijének

*) Fosztó U. I. köt. 293. l. sz. kereszturi középtan. péld.

előkerülése nyújthatna; az én ítéletem végre az előadottak alapján az, hogy az elősorolt művek mind egy Bogáthiéi; ha mások ellenkezőről meggyőznek, nagyobb igazságuknak engedni fogok.

E nagybecsü mű elpusztulása is a Báthoriak előzetes könyvvizsgálati szigorának tulajdonítható. El kellett rejteni magát, bujdosódni alattuk mindannak, a mi unitárius volt. Vajha azért, hogy e hitvallás ne terjedjen, annak zászlóvivő térfiaiban élő erős nemzeti szellemet s nagy írói tehetséget a nemzeti irodalom pótolhatlan kárára el ne fojtották volna! S vajha Bogáthi Miklósnak azon elégtétel adatnék valaha, hogy költői szépségekben gazdag Zsoltárkönyve,*) Jób énekei s az Énekek Énekére irt gyönyörű paraphrasisa kiadásával XVI. századi irodalmunkat gyarapíthatnók! Balassa Bálint emlékezetét csak imént koszoruzta meg a nemzet, műveinek s azok közt nehány zsoltárának is a m. Történ. Társaság által megjelentetésével.**) Szenczi Molnár Albert nevét dicsőítik, mint a zsoltárok rímes énekiróját. Szerencsések ők. Egyiket hatalmas protestánsok, másikat hatalmas nem-protestánsok karolták föl. De Bogáthi unitárius, kinek lenne iránta szeretete? Ki veszi fel az ő ügyét? Pedig ő az összes zsoltárokat rímes versekre tette s itt-ott ékebben mint Balassa. . . Utalok közléseimre. Molnárt pedig 20 évvel előzte meg. Ideje lenne, hogy benne is a jeles magyar költőt nézzük, megismerjük s becsüljük. Ideje lenne, hogy az irodalomtörténet neki igazságot szolgáltatson. A mit Lugossy Péchiről magasztalólag, szinte exáltálva irt s a miket én életéről s költészetéről közöltem, az eddiginél szebb helyre fogják állítani, kell hogy állítsák Bogáthi Fazakas Miklósnak, a XVI. század egyik legkitűnőbb theologusának és egyházi énekköltőjének írói nevét.

(Vége.)

JAKAB ELEK.

*) E tanulmány Kolozsvárra küldetése után jelent meg Koncz József tanár és könyvtárnok ur nagy érdekű közleménye Péchi Simon bibliafordítása czim alatt a Protest. Egyh. és Isk. Lap idei 12-ik számában. Itt a 369. oldal 34—36 soraiban Péchi maga, leányát szenvedésében arra buzdítja, hogy maga imádkozzék Istenhez sirással, zokogással. . . És ha tud, ha annyira tudna, akár a Bogáthi Zsoltár-ából s akár az én fordításomból (érti a magáét) a 38. 39. 40. 41. zsoltárokat imádsága példájára olvashatja. Tehát, hogy Bogáthinak zsoltárai voltak, Péchi maga fenhagyta. A magái prózában vannak, a mint én kimutattam.

***) Gyarmathy Balassa Bálint költeményei. A m. tört. társ. megbízásából. . . Szilády Áron. B.-Pest, 1879. Bevezetés I—LIII. Szöveg 1—351. ll.